

ГІЛЬТЭБРАНТ Пётр Андрэевіч (8.5. 1840, в. Пер'і Касімаўскага р-на Разанскай вобл., Расія — 12.12.1905), рускі археограф, этнограф, гісторык, фалькларыст. Вучыўся ў Маскоўскім універсітэце (1861—62). З 1865 па запрашэнні П.Бяссонава памочнік архіварыуса Віленскага цэнтральнага архіва старажытных актавых кніг, загадчык аддзела рукапісаў Віленскай публічнай бібліятэкі. З 1871 у Археаграфічнай камісіі ў Пецяярбургу, з 1897 у Міністэрстве нар. асветы. У газетах «Віленскі вестник», «Литовские епархиальные ведомости» пад псеўданімамі друкаваў артыкулы і рэцэнзіі па нар. творчасці, прасякнутыя шавінізмам. Паўночна-Заходні аддзел Рускага геаграфічнага таварыства перадаў яму фалькл.-этнаграфічныя матэрыялы, сабраныя ў Беларусі вучнямі Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі. Частку з іх (300 песень каляндарна-абрадавага і сямейна-абрадавага цыклаў і інш., 151 прыказку, 93 загадкі, запісаныя пераважна ў Брэсцкім, Кобрынскім, Слоніўскім, Ваўкавыскім, Пружанскім, Бельскім, Беластоцкім, Навагрудскім, Пінскім, Дзісенскім, Віленскім паведах) Г. выдаў у кн. «Зборнік помнікаў народнай творчасці ў Паўночна-Заходнім краі» (вып. 1, 1866). Усе матэрыялы ў зборніку пашпартызаваны. Сустрэкаюцца непаслядоўнасці ў перадачы мовы дыялектаў мясцовасці. Матэрыял для зборніка адабраны тэндэнцыйна: побач з нар. творами змешчаны штучныя, псеўдафальклорныя, вершы літаратурнага паходжання з казённа-патрыятычным зместам. Тэксты правіліся адвольна. За гэта Г. крытыкавалі даследчыкі бел. вусна-паэтычнай творчасці. Выдаючы бел. фальклор, выдавец кіраваўся палітычнымі поглядамі, даказваў, што Беларусь — гэта частка Расіі. Бел. фалькл. матэрыял, які ён збіраўся выдаць у 2-м выпуску, зберагаецца ў Расійскай публічнай бібліятэцы (Санкт-Пецяярбург). Г. арганізаваў шэраг экспедыцый на Беларусь для выяўлення рукапісных матэрыялаў і рэдкіх кніг. Абследаваў Нясвіжскі архіў Радзівілаў, дзе знайшоў урывак Слуцкага летапісу 16 ст. У 1869 надрукаваў з каментарыямі Тураўскае евангелле. Апублікаваныя Г. матэрыялы бел. фальклору папоўнілі тамы БНТ «Радзінная паэзія» (1971), «Загадкі» (1972), «Жартоўныя песні», «Жніўныя песні» (абодва 1974), «Прыказкі і пры-

маўкі» (кн. 2, 1976), «Балады» (кн. 1—2, 1977—78), «Выслоўі» (1979), «Восеньскія і талочныя песні» (1981), «Вяселле Песні» (кн. 1—5, 1980—86), «Сямейна-бытавыя песні» (1984), «Купальскія і пятроўскія песні» (1985), «Сацыяльна-бытавыя песні» (1987), «Земляробчы каляндар» (1990), «Паэзія беларускага земляробчага календара» (1992).

Літ.: Бандарчык В.К. Гісторыя беларускай этнаграфіі XIX ст. Мн., 1964; Гілевіч Н.С. З клопатам пра песні народа. Мн., 1970; Цішчанка І.К. ПА. Гілтэбрант (1840—1905) // Беларуская фалькларыстыка: Збірэнне і даслед. нар. творчасці ў 60-х гг. XIX — пач. XX ст. Мн., 1989.

Г. У. Саламевіч.

ГІПЭРБАЛА (ад грэч. hyperbolē перабольшанне), мастацкі прыём, заснаваны на празмерным перабольшанні рыс чалавека (яго знешнасці, сілы, здольнасцей, перажыванняў, асаблівасцей характару) або прадмета, з'явы з мэтай завастрыць на іх увагу, падкрэсліць іх значнасць, незвычайнасць, узмацніць уражанне. У аснове Г. ацэнка адносін стваральніка (выканаўцы) да рэчаіснасці ці да фантастычных падзей, пра якія ён апавядае. Фалькл. Г. прайшла доўгі эвалюцыйны шлях; часта сустракаецца ў розных жанрах вуснай нар. творчасці, асабліва ў гісторыка-гераічным эпосе — *былінах*, *думах*, *багатырскіх казках* і *чарадзейных казках*, дзе дэманструецца бязмежнае перавелічэнне чалавечых магчымасцей, нярэдка з дапамогай чароўнай, замагільнай ці боскай сілы. У выніку ў творах паўстае новая рэальнасць, выдуманая мастацкі свет. З дапамогай Г., якая выступае як мастацкі прыём і сродак стварэння характараў, паўстаюць вобразы *Вярнідуба*, *Лямікаменя*, *Вярнігары*, *Льві Мурамца* і інш., у якіх нар. фантазія адлюстравала мары пра падпарадкаванне чалавеку сіл прыроды, імкненне пераадолець любое ліха і даць народу шчасце. Дзеля найбольшага падкрэслівання незвычайнай сілы герояў народ гіпербалізаваў і іх ворагаў, надаючы ім не толькі велізарную дужасць, але і здольнасць зноў папаўняць яе (*Кашчэй Бессмяротны* набывае яшчэ большую моц у сваім царстве, ссечаныя галовы Паганага Цмока могуць зноў вырастаць). У шматлікіх сюжэтах казак і *легенд* раскрываюцца вобразы звязаных з Перуном *асілкаў*, што жылі на розных гарадзішчах, па абодва берагі ракі, і магілі

перакідваць адзін да аднаго стопудо-
вья камяні і лавіць іх на ляту, а такса-
ма багатыроў, багатырак, *валатаў*, ва-
латоўнаў, якія ўтваралі рэкі, вытоптвалі
лі азёры, перасоўвалі горы. *Паданні*
тапанімічныя прадстаўлены такімі гі-
пербалізаванымі вобразамі, як *Менеск*,
Маіэжа. На прыкладах нар. прозы ў Г.
выяўляюцца станоўчыя і адмоўныя ад-
носіны да аб'ектаў адлюстравання. У
загадках Г. ўзмацняе экспрэсію, ства-
рае малюнак з высокай энергетыкай.
Становячыся сродкам завулявання
ўтоенага прадмета, Г. імкнецца
адвесці адгадчыка ў бок ад самога
прадмета загадвання. У гэтым жанры
яна часцей спалучаецца з іншымі тро-
памі: *метафарай* («Цераз мора катоў
хвост». — Почапка на вядры), *увасаб-
леннем* («Белая кабыла ўвесь лес пера-
ела». — Печ), *параўнаннем* («Выйшаў
на двор, крыкнуў, як вол, а сам на ла-
патах ходзіць». — Гусь). Дзякуючы *гі-
пербалізацыі* ў загадках ствараецца ка-
мічны эфект («На прыпечку, на бе-
ражочку прывяла блыха таўкача». —
Рэдзька пры разоры).

У ліра-эпічных жанрах Г. выступае
як асобны прыём, адпаведны духу ста-
ражытнага *гераічнага эпасу*. Карціны,
вобразы і з'явы, немагчымыя ў рэаль-
насці, ствараюцца ў паэтычных уяў-
леннях:

А мой конік за тры мілі
Выеў травы — тры даліны,
Выпіў вады — паў-Дуная.

Эпічная маштабнасць прысутнічае
і ў гіпербалізаваным вобразе бярозы,
што «вярхом неба ўпірае, лісцем зоры
прыкрывае». Значную ролю адыгрывае
Г. ў сродках *абрадавай паэзіі*, найперш
у *велічальных песнях*, ствараючы ідэ-
альныя карціны багацця і заможнасці
працоўнага чалавека:

Дзе казёл рогам — там жыта стогам,
Дзе казёл хвостом — там жыта кустом,
Дзе казёл нагой — там жыта капой.
(Калядная)

А мы Масленку дажыдалі...
Гару сырам набівалі,
Зверху маслам палівалі.
(Масленічная)

Што ў тваім хляўку добра дзеіцца...
Трыста каровак ацялілася...
Сто кабылачак ажарабілася.
(Валачобная)

Шырока прадстаўлена Г. ў *вясель-
ных песнях*. Пры дапамозе мастацкіх

перабольшанняў падкрэсліваюцца
прыгажосць і пачуцці маладых, рас-
крываюцца вобразы іншых удзельні-
каў Вяселля, яскрава малюецца вобраз
каравая:

...А ў нашым караваі
Ды тры вядры крынічнае вадзіцы,
Ды тры пуды пшанічнае мучыцы,
Ды тры фаскі дравічнага масла,
Ды тры капы перапялічных яек,
Ды тры фунты загранічнае солі.

У *пазаабрадавай паэзіі*, асабліва ў
баладах, Г. дазволіла больш выразна
прадэманстраваць сілу пачуццяў і пе-
ражыванняў чалавека:

Маці заплача —
быстры рэкі пацякуць,
Сястра заплача — ручаёчкі пабягуць,
Жана заплача —
раса на зямлю ўпадзе.

Г. падуладны шырокі дыяпазон у па-
казе жыццёвых сітуацый — ад ярка вы-
ражанага камізму ў *жартоўных песнях*
(напрыклад, пры абмалёўцы няўмекі,
якая, гатуючы кісель, «на баране цадзі-
ла, на лёдзе варыла») да глыбокага тра-
гізму ў сямейна-бытавым фальклоры:

...Уе вяроўкі з маіх русых кос,
Пускае рэкі з маіх горкіх слёз,
Шчапае трэсачкі з маіх белых рук.

Паколькі Г. не мае ў сваіх разна-
стайных відах замацаваных граматыч-
ных форм, яна можа ўзнікаць пры вы-
карыстанні іншых моўных сродкаў:
эпітэта, *метаніміі*, метафары, *параў-
нання*. Прыём, супрацьлеглы Г., — *лі-
тота*.

Літ.: Гі л е в і ч Н.С. Паэтыка беларус-
кай народнай лірыкі. Мн., 1975. С. 127—
136.

У. А. Васілевіч.

ГІПЕРБАЛІЗАЦЫЯ (ад грэч. hyperbo-
lē перабольшанне), празмернае пера-
большанне якіх-небудзь асаблівасцей
чалавека, прадмета, дзеяння або з'явы
з мэтай акцэнтацыі на ім увагі і ўзмац-
нення ўражання. Шырока выкарыс-
тоўваецца ў мастацкай культуры —
красамоўстве, літаратуры, выяўлен-
чым, тэатральным, музычным, пры-
кладным мастацтве як мастацкі прыём.
Суадносіцца з паняццем *гратэск*. Ува-
ходзіць у набор сродкаў гратэскавага
рэалізму, спецыфічнага для фалькло-
ру, асабліва для нар. *міфалогіі*, *падан-
няў*, *легенд*, *чарадзейных казак*, *анек-
дотаў*, *прыказак* і *прымавак*, *загадак*.